

GİRİŞ

Məlumdur ki, dövlət hakimiyyəti bu və ya digər təşkilati formalarda realizə olunur. Sonuncuların məcmusu dövlət hakimiyyətinin mexanizmini təşkil edir. Dövlət hakimiyyətinin mexanizmində mərkəzi yeri dövlət aparatı tutur. O, özündə dövlət hakimiyyəti orqanlarını, dövlət məmurları, yaxud dövlət qulluqçuları adlanan və dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin icra edilməsini təmin etmək üçün peşəkar fəaliyyəti həyata keçirən xüsusi insan təbəqəsinin məcmusunu birləşdirir.

Dövlət orqanları arasındakı əlaqələr isə müxtəlifdir, çoxçeşiddlidir. Dövlət mexanizminin tərkib hissəsinin, elementlərinin əlaqələnməsinin əsas üsullarından biri hakimiyyətin qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinə bölünməsi və onun tərkib hissələrinin əlaqələnməsidir.

Hakimiyyətlərin bölünməsi ideyası Avropada hələ burjua inqilabları dövründə formalaşmış və davamlı şəkildə inkişaf edərək siyasi-hüquqi münasibətlərə təsir göstərmişdir. Bunun nəticəsində də müasir dövlət meydana gəlmiş, hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi isə bütün dünyada dövlət mexanizminin təşkili və fəaliyyətinin ən mühüm prinsiplərindən birinə çevrilmişdir. Hakimiyyətlərin bölünməsi konsepsiyası müasir dövrün siyasi-hüquqi nəzəriyyəsində də çox mühüm yer tutur. Bunun səbəblərindən biri hakimiyyətlərin bölünməsi nəzəriyyəsinin praktiki əhəmiyyətə malik olması və real münasibətlərdə təcəssüm olunması ilə bağlıdır. İkinci səbəb, onun əsas müddəalarının və tələblərinin həyata uyğun olmasından, cəmiyyətin, insanların maraqları ilə uzlaşmasından irəli gələn səbəbdir. Üçüncüsü isə hakimiyyətin inhisara alınmasının qarşısını almaq baxımından perspektivli nəzəriyyə kimi çıxış etməsi ilə bağlıdır. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, bu konsepsiyanın bu və ya digər ölkədə realizə olunması və tətbiq olunması prosesinə təsir edən amillərin sayı çoxdur. Həmin amillərdən ən mühüm olanı aşağıdakılardır:

- dövlətin idarəetmə forması
- dövlət quruluşu forması
- siyasi rejim

- tarixi, milli və siyasi ənənələr

Bütün bu deyilənlər müasir dövrün siyasi-hüquq nəzəriyyəsində çox mühüm yer tutan hakimiyyətin bölünməsi konsepsiyasının dərinlən araşdırılmasını tələb edərək, buraxılış işinin **aktuallığını** artırır.

İşin aparılmasında **məqsəd** hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinə tarixi baxışları və onun müstəqil təlim kimi formalaşmasında mühüm rol oynayan müxtəlif siyasi-hüquqi yanaşmaları əsas tutaraq dövlət hakimiyyətini maddiləşdirən dövlət mexanizminin struktur-funksional xüsusiyyətlərini ətraflı təhlil etməkdir.

İşin aparılması zamanı qarşıya qoyulan əsas **vəzifələr** bunlardır:

- 1) hakimiyyətlərin qarşılıqlı müstəqil münasibətlərini araşdıraraq onun dövlət idarəçiliyi mexanizmində rolunu qiymətləndirmək
- 2) dövlət hakimiyyəti orqalarının yaradılması və fəaliyyəti zamanı rəhbər tutulan prinsipləri öyrənmək
- 3) Azərbaycan Respublikasında hakimiyyət bölgüsü ideyasının nəzəri əsaslarını təhlil edərək onun dövlət idarəçiliyində reallaşdırılması üsullarını müəyyən etmək

Özünü demokratik hüquqi dövlət elan etmiş Azərbaycan Respublikasında da dövlət mexanizminin təşkilində hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi mühüm yer tutur. Konstitusiyada ümumi ənənədən çıxış edilərək dövlət hakimiyyəti qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinə bölünmüşdür. Ümumiyyətlə, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin bir-birindən ayrılması bir-birilə rəqabətdə olan bir neçə dövlət hakimiyyətinin ayrıca mövcud olması kimi başa düşülməməlidir. Qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri dövlət hakimiyyətini parçalayaraq onun vahidliyini inkar etmir, bütövlüyünü və tamlığını pozmur. Buraxılış işinin gedişində hakimiyyətin hər bir qoluna aid ətraflı məlumat verilmişdir.

Buraxılış işi 3 fəsil, 8 paragrafdan ibarətdir. 1-ci fəsildə hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin yaranması və tarixi inkişafı, öz əsərlərində bu konsepsiyanı təkmilləşdirən mütəfəkkirlərin fikirləri və bunun müxtəlif ölkələrin siyasi

mexanizminin formalaşmasına necə təsir göstərməsi araşdırılmışdır.

2-ci fəsildə Konstitusiya və digər qanunverici aktlar rəhbər tutularaq hakimiyyətlərin bölünməsi prinsiplərini göstərilmiş və bu prinsiplərin dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətində hansı formalarla əks olunması tədqiq olunmuşdur.

3-cü fəsil xüsusilə ölkəmizdə hakimiyyətin ayrı-ayrı qollarının hansı əsaslarla fəaliyyət göstərdiyinə dair geniş informasiyanı özündə cəmləşdirir.

Buraxılış işinin sonunda nəzəriyyənin təhlili zamanı aşkar olunmuş genişmiqyaslı informasiyanın ümumiləşdirilməsi aparılmış, tədqiqat zamanı istifadə olunan ədəbiyyat bazası və internet resursları əks olunmuşdur.

FƏSİL 1. HAKİMİYYƏT BÖLGÜSÜNÜN ƏNƏNƏLƏRİ

1.1. Hakimiyyət bölgüsünə yanaşmalar

Hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin dövlət hakimiyyətində qarşılıqlı münasibətlərini antik və orta əsr mütəfəkkirləri irəli sürsələr də, onun ilk yaradıcısı XVII əsrin ikinci yarısında ingilis alimi və mütəfəkkiri Con Lokk olmuşdur. Lokk tərəfindən icad edilmiş hakimiyyət bölgüsü və dövlətdə onların qarşılıqlı münasibətləri, sonradan böyük fransız mütəfəkkiri Şarl Lui Monteskye tərəfindən müdafiə edilərək, özünün daha da təkmili mexanizmi yönündə inkişaf etmişdir. Con Lokkun yaradıcılıq ideyaları XVII əsr fransız materialistlərinə və XIX əsrin əvvəllərində cərəyan edən utopik sosializmə çox mühüm təsir göstərmişdir.

Monteskye mütləqiyyətə qarşı çıxmışdır. O, dövlət quruluşunun bu və ya digər yaranma səbəblərinin öyrənilməsinə çalışaraq dövlətin forma bölgüsünü analiz edib təsdiq etmişdir ki, ölkənin qanunvericiliyi onun idarəetmə formasından asılıdır.¹Bununla da o, qanunçuluğun təminatı üçün hakimiyyət bölgüsü prinsipini vasitə hesab etmişdir. Monteskye “Qanunların ruhu haqqında” adlı əsərində bu məsələlərə yaxından yanaşaraq qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin müstəqil bölgüsü əsasında qarşılıqlı fəaliyyətlərindən ətraflı bəhs etmişdir.

Hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsi təbii hüquqlar təlimi ilə sıx əlaqədə olaraq, mütləqiyyət nəzəriyyəsinə qarşı mübarizədə mütərəqqi rol oynamış və müəyyən etmişdir ki, dövlətin düzgün idarə edilməsi üçün, onda biri-birindən heç bir asıllığı olmayan qanunverici (parlament), icra (hökumət) və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqil fəaliyyəti labüddür. Hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin siyasi-hüquqi doktrinası XVII əsr konstitusionalizminin əsas prinsiplərindən birinə çevrilərək ilk dəfə böyük Fransa inqilabının Konstitusiyaya aktında öz əksini tapdı.²

Şarl Lui Monteskye hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsində, həmin hakimiyyət qolları olan qanunverici, icra və məhkəmələrin öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən, xalqla əlaqə zamanı bu hüquqlardan sui-istifadəyə qarşı çıxaraq, özünün «Qanunların

1 Политология. Под ред. Проф. Василика М.А.

2 Montesquieu, The Spirit of the Laws, Book 11, Chapter 6, "Of the Constitution of England." Electronic Text Center, University of Virginia Library, 2012

ruhu haqqında» adlı əsərində yazır: «Azadlıq hər hansı bir şəxsin və ya qurumun əlində cəmləşərək qanunverici, icra və ya məhkəmə hakimiyyətində ola bilməz. Ona görə də mümkün olduqca, həmin mütləq hakimiyyətdən, despotizmdən və ya senatdan qaçmaq lazımdır. Çünki həmin mütləqiyyətin, despotizmin və ya senatın qəbul etdiyi tiran qanunların, tiran icrası da qaçılmaz olacaqdır».³

Hakimiyyət bölgüsünün müəyyən edilməsində ilk dəfə Monteskye siyasi azadlığın təminatını irəli sürmüşdür. O, vətəndaşın siyasi azadlığı adı altında, onun ruhən sərbəstliyini, xüsusi təhlükəsizliyinə inamını və hüquqlarının toxunulmazlığını başa düşürdü.

Heç bir şübhə yoxdur ki, hakimiyyət bölgüsü prinsipinin düzgün anlayışı konstitusiyaya quruluşunun əsasına söykənir. İdarəetmənin «respublika» formasında qanunverici hakimiyyət – parlamentə və ya xalq nümayəndələrinin yığıncağına, icra hakimiyyəti – prezidentə və ya icraçılar kollegiyasına məxsusdur.

Monteskyenin fikrincə, onun müəyyən etdiyi hər üç hakimiyyət qolundan yalnız məhkəmə hakimiyyəti daim olmayaraq, xalq arasından müəyyən dövr üçün seçilmiş münisflər məhkəmələrindən ibarət olmalıdır. Təşkilati xarakter baxımından iki hakimiyyət olmalıdır – icra və qanunverici. Onlardan birincisi, yəni icra hakimiyyəti monarxa həvalə edilməli, ikincisi isə, yəni qanunverici hakimiyyət – iki palatadan ibarət parlamentə həvalə edilməlidir. Bu palatalardan biri xalq tərəfindən seçilmiş nümayəndələrdən ibarət olmalıdır. Belə ki, iri və xırda dövlətlərdə qanunverici hakimiyyətin xalq tərəfindən bilavasitə həyata keçirilməsi uyğun hal hesab edilməmişdir. Buna görə də xalq özünün qanunverici hakimiyyətini seçmiş olduğu, seçkili nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirir. Monteskye digər qanunverici hakimiyyət palatasını “tanınmış kubarlar”dan ibarət olduğunu məqbul hesab edərək, onları maddi imkanlarına və sosial mənşəylərinə görə fərqləndirmişdir.

Monteskyenin hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsində ən əsas cəhətlərdən biri də özünü onda göstərir ki, hər üç hakimiyyət qolunun biri-birlərindən heç bir asılılığı olmamalıdır. O, hakimiyyət bölgüsü təlimində siyasi azadlığın təminatını haqlı olaraq, onun dəyişməz və müəyyən edilmiş vəziyyətdə qalması ilə əlaqələndirir. Bu

---

3 Монтескье Ш. Избранные произведения. М.2005

isə onun fikrincə o halda mümkün ola bilər ki, dövlət hakimiyyət orqanının biri digərindən güclü olmamalı və digərinin hakimiyyətini mənimsəyərək ona qəsb etməməlidir. Məhz, elə bu baxımdan da hər üç dövlət hakimiyyət qolunun ümumi qarşılıqlı münasibətlərində müəyyən edilmiş qaydada tarazlıq olmalıdır.⁴ Hər üç dövlət hakimiyyət qolu bərabər qüvvəli olaraq qarşılıqlı fəaliyyət göstərməlidir.

V.M.Qessen konstitusiya hüquqlarının əsaslarına dair öz əsərində yazır ki, icra hakimiyyətinin, qanunverici hakimiyyətin asıllığından azad olması dövlətdə iki hakimiyyətliliyə gətirib çıxara bilər. Ölkə taleyinin həlli baxımından, dövlətdə vahid hakimiyyət olmalı və heç bir halda hökumətin qanunverici hakimiyyət qarşısında olan asıllığını aradan qaldırmaq olmaz. Müəllif daha sonra həmin əsərində qeyd edir ki, hökumət parlament qarşısında etimadını doğrulda bilmədikdə, parlament tərəfindən onun kollektiv istefası qoyula bilər. Onun, hökumətin, qanunverici hakimiyyət qarşısında asıllığın aradan qaldırılmasının əleyhinə çıxması, görsəndiyi kimi yuxarıda qeyd edilən Monteskyenin fikri ilə, müqayisədə ziddiyyət təşkil edir. Monteskye hakimiyyət qolları arasında bütün asıllığın aradan qaldırılmasına tərəfdar çıxdığı halda, rus alimi bunun əleyhinə çıxır. Daha sonra V.M.Qessen hakimiyyətin qarşılıqlı müstəqil fəaliyyətinin əleyhinə çıxaraq və əlaxusüsən də parlamentin hökuməti istefaya göndərə bilməsini, hökumətin parlamentdən asıllığı kimi qiymətləndirir. Burada rus alimi proseslərə düzgün yanaşmayaraq, hakimiyyət qolları arasında qarşılıqlı müstəqil fəaliyyəti, birinin digərindən asıllığı kimi qiymətləndirir.

Hakimiyyət bölgüsünün yaranmasının tarixi köklərinin və mahiyyətinin öyrənilməsi və müqayisəli araşdırmaların aparılması və bu istiqamətdə dünya dövlətlərində mövcud olan təcrübələrin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi, onun dürüst mexanizmini təşkil etməklə yanaşı, mütləqiyyətə və idarəçilikdə özbaşnalıqlara qarşı mübarizədə olduqca mütərəqqi tarixi – siyasi – hüquqi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

1.2. Hakimiyyət bölgüsü müstəqil təlim kimi

1787-ci il ABŞ Konstitusiyası da hakimiyyət bölgüsü prinsipini özündə əks etdirmişdir. Həmin Konstitusiyada qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin

---

4 J. R. Milton, 'Locke, John (1632–1704)', Oxford Dictionary of National Biography, Oxford University Press, 2004

müstəqil şəkildə qarşılıqlı fəaliyyəti təsbit edilmişdir. Sonradan müxtəlif dövrlərdə ABŞ-nın Konstitusiyasına edilən 26 dəyişiklikdən, Birləşmiş Ştatların məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətlərinin daha da müfəssəlləşdirən 1798-ci ildə qüvvəyə minmiş XI dəyişikliyi qeyd etmək mümkündür: “Birləşmiş Ştatların məhkəmə səlahiyyəti, şatlardan birinə qarşı başqa bir ştatın vətəndaşlarının və ya xarici dövlətin vətəndaşlarının, yaxud təbəələrin qaldırdığı və ya davam etdirdiyi hər cür hüquq və ədalət işlərini əhatə etməsi şəklinə yozula bilməz”.⁵

Hakimiyyət bölgüsü özünün müstəqil təlim şəklinə salınmasından sonra ilk dəfə Fransa inqilabının Konstitusiya aktında, daha sonra 1787-ci ildə ABŞ-nın Konstitusiyasında təsbit edilməklə yanaşı, həmin siyasi-hüquqi və praktik nəzəriyyənin tarixi inkişaf prosesi nəticəsində 1853-cü il mayın 1-də qəbul edilmiş Argentina Konstitusiyasını da qeyd etmək lazımdır. Argentina Latin Amerikasının iri dövlətlərindən və iqtisadi cəhətdən çox inkişaf etmiş ölkəsidir. 1853-cü il Argentina Konstitusiyasına görə qanunvericilik hakimiyyəti konqresə, icraedilik hakimiyyəti prezidentə, məhkəmə hakimiyyəti funksiyası isə Argentinanın məhkəmə sistemində həvalə edilmişdir. Bu Konstitusiya 1886-1919-cu illərdə müxtəlif əlavə və düzəlişlər edilmişdir.

Hakimiyyət bölgüsü müstəqil şəkildə dünya dövlətlərinin əksəriyyətinin ali qanunlarında (Konstitusiyalarında) öz əksini tapmışdır. Demək mümkündür ki, XX yüzilliyin sonunda dünyanın əksər dövlətləri hakimiyyət bölgüsünün nəzəri əsaslarını öndə götürərək, bunu dövlət idarəetmə mexanizminin ən məqbul vasitəsi və hakimiyyətlərin qarşılıqlı müstəqil münasibətlərini dövlət idarəçiliyinin tərəqqisi kimi qiymətləndirmişlər. Bura keçmiş SSRİ müttəfiq respublikaları və hazırda isə müstəqil suveren dövlətləri də aid etmək mümkündür. Həmin dövlətlər SSRİ dağıldıqdan sonra beynəlxalq hüququn tam hüquqlu subyekti olmaqla yanaşı, özləri müstəqil dövlət olaraq Konstitusiyalarını (ali qanunlarını) qəbul etmiş və hakimiyyət bölgüsünü müstəqil qaydada Əsas qanunlarında hüquqi cəhətdən təsbit etmişlər.

Sovet hüquq sistemi, hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsini burjua siyasi hüquq doktrinası kimi qiymətləndirərək, onu özünə yabançı bilmişdir. Marksizm, Leninizm

---

5 M. J. C. Vile. Constitutionalism and the separation of powers. 2004.

nəzəriyyəsi hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsini rədd etmişdir. Bunun da nəticəsi olmuşdur ki, sovet hüquq sistemi özlüyündə bütün on beş müttəfiq Sovet Respublikasının hüquq sistemi kimi qəbul edilmiş və bu səbəbdən də hakimiyyət bölgüsü bu müttəfiq respublikalarda qəbul edilməyərək tənqid edilmişdir. Sovet İttifaqı dövründə hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin qəbul edilməməsinin böyük siyasi-tarixi səbəbləri olmuşdur. Bu səbəblərin ən başlıcası ondan ibarət olmuşdur ki, hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsi özünün məntiqi mahiyyətinə görə təkbaşına dövlət idarəetməsi və avtoritar siyasi rejimin tələblərinə daban-dabana zidd olmuşdur.

Sovet İttifaqı dövründə əsas götürülən proletar kommunist diktaturası özünün antidemokratik siyasi rejiminə görə hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsini heç cürə qəbul edə bilməmişdir. Əks təqdirdə hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin Sovetlər dövləti tərəfindən müstəqil siyasi-hüquqi təlim kimi qəbul edilməsi, onun məlum siyasi rejiminə ciddi nüfuz etmiş olardı.

Elə bu səbəbdən də, hakimiyyət bölgüsü müstəqil təlim şəklində yarandığı dövrdən bu günədək olan tarixi inkişaf prosesində dünyanın əksər dövlətlərində müstəqil siyasi-hüquqi təlim kimi, həmin dövlətlərin ali və ümumi qanunvericilik aktlarında təsbit edilsə də, tənəzzülə uğramış SSR İttifaqında bu nəzəriyyə rədd edilərək müvafiq tarixi dövr ərzində təkmilləşməyə doğru bir addım da belə ata bilməmişdir. Lakin dünya dövlətlərinin hüquq sistemlərindəki ümumi dialektik tarixi proses, hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinə çox müsbət təsir edərək, onun təkmilləşməsində və dövlətdə qarşılıqlı nüfuz mexanizminin formalaşmasına müsbət təsir etmişdir.

Azərbaycan Respublikası da daxil olmaqla 1991-ci ildə SSR İttifaqı dağılmaqla, yenidən həmin müttəfiq dövlətlərin siyasi-hüquq doktrinasında hakimiyyət bölgüsü mütərəqqi rəhbər prinsiplərinin dövlət siyasətində layiqincə formalaşması və dövlətdə hər üç hakimiyyətin yalnız qanunlara tabe olmaqla qarşılıqlı müstəqil fəaliyyəti siyasi və hüquqi cəhətdən reallaşmışdır.

FƏSİL 2. AZƏRBAYCANDA HAKİMİYYƏT BÖLGÜSÜNÜN PRİNSİPLƏRİ

2.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hakimiyyət bölgüsü

Azərbaycan dövləti- Azərbaycan xalqı tərəfindən yaradılan və beynəlxalq hüququn subyektı olan müstəqil, demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublikadır. Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini 1991-ci il oktyabrın 18-də bərpa etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında dövlət müstəqilliyi şəriksizdir, dövlət hakimiyyəti hakimiyyətin bölgüsü prinsipinə əsaslanır, ərazisi vahid, toxunulmaz, və bölünməzdir, burada yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları qüvvədədir. 1995-ci ildə keçirilən referendum nəticəsində Azərbaycanın beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri və normalarına uyğun yeni konstitusiyası qəbul olunmuşdur. Konstitusiyanın 1-ci maddəsində göstərilir ki, “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır”. Konstitusiyanın 12-ci maddəsinə əsasən, dövlətin ali məqsədi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsidir.

Bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycan Respublikasında da dövlət hakimiyyət-idarəetmə orqanları sistemi müəyyən prinsiplər əsasında qurulur və fəaliyyət göstərir. Müasir dövrdə dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları sisteminin söykəndiyi prinsiplər ümumi dövlət idarəetmə sistemi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu prinsiplər hər bir dövlətin ərazi quruluşu, dövlət quruluşu, siyasi rejim, tarixi-mədəni və nəhayət, dövlətçilik ənənələrinə söykənir və adətən, ölkə konstitusiyasında, qanunlarında öz əksini tapır.

Hakimiyyət bölgüsü prinsipi də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır ki, bu da sadəcə dövlət orqanlarının müxtəlif qruplarını müəyyən etmir, həm də onların yerinə yetirəcəyi müxtəlif funksiyaları müəyyənləşdirir. Bu prinsipə uyğun olaraq Azərbaycanda dövlət orqanları qanunverici, icra və məhkəmə orqanlarına ayrılır ki, bunlar da uyğun olaraq dövlət hakimiyyətinin əsas funksiyalarını (qanun yaratma, icra-sərəncam və hüquq-mühafizə) yerinə yetirirlər. Bu orqanlar Azərbaycan dövlətinin konstitusiya ilə müəyyən olunmuş hakimiyyət-idarəetmə sisteminin əsasını təşkil edir. Bu zaman nəzərdə tutulur ki, hakimiyyətin 3 qolu bir-birini qarşılıqlı tamamlamalı, dünya təcrübəsində sınaqdan çıxarılmış klassik

“çəkəndirmə və tarazlaşdırma” sxeminə uyğun olaraq bir-birinə qarşılıqlı nəzarətməlidirlər.⁶ Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin III bəndində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasında qanunvericlik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, icra hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir. Hakimiyyətin bu qolları qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildir.

2.2. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının yaradılması prinsipləri

Dövlət orqanları sistemi hər şeydən əvvəl dövlət hakimiyyətinin suverenliyi prinsipi əsasında, yəni, həm ölkə daxilində həm də beynəlxalq aləmdə tam müstəqillik əsasında yaradılır və fəaliyyət göstərir. Dövlət hakimiyyətinin suverenliyi xalqın suverenliyinə əsaslanır, birbaşa (bilavasitə) və nümayəndəli demokratiya formasında həyata keçirilir.

Dövlət orqanlarının müstəqilliyi bu sistemin formalaşdırılmasının ən vacib prinsiplərindən biridir. Bu prinsip öz əksini ondan tapır ki, qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları təşkilatı baxımdan bir-birinin təbəçiliyində deyil, onlara fəaliyyət imkanı verən özünəməxsus funksional-səlahiyyətli xarakterə malikdirlər və bu səlahiyyətlər çərçivəsində digər dövlət orqanlarının müdaxiləsi qəbuləilməzdir. Dövlətin hakimiyyət orqanlarının nisbi müstəqilliyi vahid dövlət-hakimiyyət sisteminin ilkin şərti kimi dəyərləndirilir və hakimiyyət qolları arasında sıx münasibətlərin olmasını şərtləndirir.

Digər bir vacib prinsip dövlətin hakimiyyət orqanları sisteminin vəhdət təşkil etməsidir. Bu o deməkdir ki, dövlət hakimiyyəti orqanları sistemi suveren dövlət çərçivəsində vahid bir orqanizm kimi fəaliyyət göstərməlidir. Hər bir dövlət orqanı öz xüsusi strukturuna və səlahiyyətlərinə malik olur ki, bu da onu digər hakimiyyət orqanlarından fərqləndirir. Məsələn, müasir dövrdə icra hakimiyyəti orqanları dövlət idarəetmə sisteminin bütün pillələrini əhatə edən vahid icra hakimiyyəti sistemini

---

⁶ S.T.Qəndilov.Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi. Bakı 2010.

yaradır. Bu sistem bütün pillələrin icra hakimiyyəti orqanlarını əhatə edərək hər hansı pillədən olan icra hakimiyyəti orqanını digər pillədən olan orqanla birləşdirir. Bunu digər hakimiyyət qolları barədə də söyləmək olar. Lakin bu orqanların hamısı birlikdə vahid tam kimi, dövlət funksiyalarını həyata keçirən vahid dövlət hakimiyyəti kimi çıxış edirlər. Beləliklə, nisbi müstəqilliyə malik olan, bu sistemlər razılaşdırılmış şəkildə fəaliyyət göstərirlər ki, bu da üzvi şəkildə ümumdövlət səviyyəsində vahid dövlət hakimiyyəti orqanları sistemi anlamına gəlir. Bu prinsipin reallaşdırılmasında dövlət başçısı kimi Prezidentin rolu çox böyükdür. O, dövlətin hakimiyyət orqanlarının funksional fəaliyyətini əlaqələndirməklə, bu sistemin vəhdətini təmin edir. Qeyd edək ki, bu vəhdət bütün sistemi əhatə edən inzibati tabeçilik mənasında başa düşülməlidir.

Dövlət hakimiyyət-idarəetmə orqanlarının təşkili və fəaliyyətinin əsas prinsiplərindən biri də qanunilik prinsipidir. Bu prinsip öz əsasını ilk növbədə konstitusiyadan götürülür. Hər şeydən əvvəl, dövlət hakimiyyət orqanı yalnız dövlət tərəfindən və konstitusiyanın, qanunların və ya digər hüquqi aktların normalarına uyğun olaraq xüsusi qaydada yaradılır və dövlətin aından çıxış edərək fəaliyyət göstərir. Yalnız dövlət bu orqanların fəaliyyət qaydalarını, onların hüquq və vəzifələrinin, səlahiyyət və məsuliyyətinin həcmi müəyyənləşdirir. Bu o deməkdir ki, müəyyən olunmuş qaydalardan kənarında dövlət orqanı yaradıla və fəaliyyət göstərə bilməz və ya hakimiyyət səlahiyyətlərini özbaşına mənimsəmək qanunla yolverilməzdir.

Mövcud prinsiplər içərisində Qərb ədəbiyyatında xüsusi qeyd olunan 4 dayaq prinsipi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövlət hakimiyyət orqanlarının təşkili və fəaliyyətinin əsaslarını müəyyənləşdirən accountability-cavabdehlik, transparency-şəffaflıq, predictability-gözlənilənlik və participation-iştirakçılıq prinsipləridir. Bu dayaqlar dövlət orqanının və ümumilikdə, dövlət hakimiyyət-idarəetmə sisteminin qiymətləndirilməsi mexanizmini özündə əks etdirir.⁷

Dövlət hakimiyyəti orqanları sisteminin çox mühüm prinsipi onun seçkili olmasından ibarətdir. Bu prinsip Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Milli

---

7 S.T.Qəndilov. Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi. 2010.s. 330

Məclisi kimi ali nümayəndəli orqanların formalaşdırılmasına və digər yüksək vəzifəli şəxslərə aiddir. Bu prinsip həmçinin, dövlət hakimiyyət orqanlarının formalaşdırılması və fəaliyyətində vətəndaşların iştirakı prinsipi ilə sıx bağlıdır. Vətəndaşlar ilk növbədə nümayəndəli dövlət hakimiyyəti orqanlarına və yerli özünüidarəetmə orqanlarına seçkilərdə iştirak edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaşların dövlət hakimiyyəti orqanlarındakı fəaliyyəti peşəkarlıq prinsipi əsasına qurulan dövlət qulluğu formasında da həyata keçirilə bilər.

Dövlət hakimiyyət orqanlarının fəaliyyət prinsipi kimi vətəndaşların onların fəaliyyətindən və ya fəaliyyətsizliyindən yuxarı orqana və ya məhkəməyi şikayət hüququndan ibarətdir. Konstitusiya ilə müəyyən olunan bu hüquq dövlət hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin qanunauyğunluğunu və səmərəliliyini yüksəltməyə, vətəndaşların konstitusiya ilə müəyyən olunmuş hüquqlarının qorunması və konstitusiyalı dövlət quruluşunun müdafiəsinə xidmət edir.

Mühüm məsələlərdən biri də dövlət orqanları sisteminin formalaşdırılması və fəaliyyət qaydalarında aşkarlığın və açıqlığın olmasıdır. Bu prinsip dövlət hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin kütləvi informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılmasını, onların işi, qarşısında duran problemlər barədə əhalinin müntəzəm olaraq məlumatlandırılmasını nəzərdə tutur. Aşkarlıq prinsipi dövlət hakimiyyət orqanlarının əhali ilə daha sıx qarşılıqlı fəaliyyətini, dövlət hakimiyyət orqanlarının formalaşdırılmasını və fəaliyyət qaydalarına ictimaiyyət tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Dövlət hakimiyyət-idarəetmə orqanlarının təşkili və fəaliyyəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən prinsiplərdən biri də qənaətcillik prinsipidir. Bu o deməkdir ki, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi mexanizmi çoxstrukturludur və gündəlik fəaliyyətini təmin etmək üçün böyük bürokratik aparata malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, mahiyyətə qeyri-istehsal xarakterli bu mexanizmin saxlanması xərcləri dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilir. Bu baxımdan dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi mövqeyindən çıxış etsək, icra hakimiyyəti orqanlarının qənaətcilliyi optimal xarakterli olmalıdır. Yəni icra hakimiyyəti orqanlarının öz funksiya və

səlahiyyətlərini cari ildə əvvəlcədən proqnozlaşdırılmış optimal qaydada həyata keçirməlidir.

Beləliklə, dövlət hakimiyyət orqanı dövlət mexanizminin nisbi müstəqilliyə malik tərkib hissəsi olub, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsində iştirak edir, dövlətin adından və onun tapşırıqə ilə fəaliyyət göstərir, dövlət-hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olur və ona məxsus olan təşkilati-hüquqi fəaliyyət formalarını tətbiq edir. Qərarların qəbul olunma qaydasından asılı olaraq dövlət hakimiyyət orqanları təkbaşına və ya kollegial rəhbərlik prinsiplərinə əsaslanıb bilər. Dövlət hakimiyyət orqanı dövlətin funksiyalarını və vəzifələrini yerinə yetirmək üçün müəyyən hüquqi və maddi-maliyyə vəsaitləri ilə təmin olunurlar.

FƏSİL 3. AZƏRBAYCANDA HAKİMİYYƏT BÖLGÜSÜNÜN DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ REALLAŞDIRILMASI

3.1. Azərbaycan Respublikasında hakimiyyət bölgüsü

Azərbaycan xalqının ülvı niyətlərindən biri də qanunların aliliyyini təmin edən hüquqi dövlət qurmaqdır. Hüququ dövlətdə hakimiyyət qanuna əsaslanır, qanunla

məhdudlaşır və qanun vasitəsi ilə həyata keçirilir. Hüquqi dövlətin birinci əlaməti qanunun aliliyindən ibarətdir. Bu o deməkdir ki, dövlət qanunlara əsaslanmalı və onun tələblərini rəhbər tutmalıdır. Qanunlar vətəndaşlar üçün məcburi olduğu qədər də, dövlət üçün məcburidir. Dövlət qanunda ifadə edilən normalara tabe olmalıdır. Dövlətin fəaliyyəti yalnız qanuni formada və qanuna uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Hüquqi dövlətin qanunun aliliyi əlamətinin mahiyyəti də, məhz bundan ibarətdir. Hakimiyyətin bölgüsü prinsipi hüququ dövlətin ikinci əlaməti sayılır. Azərbaycan respublikasında dövlət hakimiyyəti üç hakimiyyət sahəsi tərəfindən həyata keçirilir və təşkil olunur: qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri tərəfindən. Hakimiyyətin bölgüsü prinsipi hakimiyyətin bir əldə cəmləşməsinin qarşısını alır. Qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri bir-birinin işlərinə qarışmır. Onlar hər biri öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildir.

Qanunverici hakimiyyət-nümayəndəlidir. Seçkilər əsasında xalq hakimiyyəti öz nümayəndələrinə verir və beləliklə, nümayəndəli orqanları dövlət hakimiyyətini həyata keçirməyə səlahiyyətləndirir. Bu mənada nümayəndəli orqanların dövlət hakimiyyəti mexanizmində ilkinliyi, onların prioriteti və aliliyi haqqında danışmaq olar. Qanunverici hakimiyyət- xalqın öz nümayəndələrinə verdiyi, kollegial yolla qanunverici aktların qəbulunu həyata keçirən, habelə icraedici aparatı, başlıca olaraq maliyyə sferasında müşahidə və ona nəzarət edən dövlət hakimiyyətidir.

İlkin, ali xarakter daşıyan qanunverici hakimiyyətdən fərqli olaraq, öz mahiyyətinə görə törəmə xarakterə malikdir. İcraedici hakimiyyətin mahiyyət kəsb edən əlamətləri- onun universallığı və predmetli olmasıdır. İlk əlamət o faktı əks etdirir ki, icraedici hakimiyyət, onun orqanları aramsız və hər yerdə- dövlətin bütün ərazisində hərəkət edir. Digər əlamət o mənayı verir ki, icraedici hakimiyyət həm qanunverici, həm də məhkəmədən fərqli olaraq başqa məzmunu malikdir, çünki insani, maddi, maliyyə və digər resurslara dayaqlanır, xidməti irəliləyiş alətindən və mükafatlandırma sistemindən istifadə edir.⁸

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən orqanlar- dövlət hakimiyyətinin 3-cü qoludur, onlar dövlət hakimiyyəti mexanizmində, həm də çəkirdimə və

---

8 V.V.Lazarev .Ümumi dövlət və hüquq nəzəriyyəsi.2007.

tarazlaşdırma sistemində xüsusi rol oynayırlar. Məhkəmənin rolu onunla müəyyənləşir ki, o, hüquqla bağlı məsələlərdə hakimdir. Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının və ümumilikdə dövlətin təminatı və müstəqilliyi bundadır. Beləliklə, məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin bir qayda olaraq, məhkəmə iclaslarında hüquq haqqında mübahisələrin kollegial baxışını və həllini aşkar, çəkişmə yolu ilə həyata keçirən spesifik müstəqil qoludur. Hakimiyyətlərin bölgüsü mexanizmində məhkəmə hakimiyyətinin rolu ilk növbədə konstitusion qanunçuluq və hüquq çərçivəsində hakimiyyətin 2 digər qolu üzərində konstitusion və məhkəmə nəzarəti həyata keçirməklə onları çəkəndirmədən ibarətdir.

3.2. Qanunverici hakimiyyət

Qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. Milli Məclis birpalatalı parlament olub, 5 il müddətinə seçilmiş 125 deputatdan ibarətdir. AR Konstitusiyasının 85-ci maddəsində Milli Məclisin deputatlığına namizədlər üçün tələblər nəzərdə tutulmuşdur. Həmin mənəbənin 1-ci hissəsinə əsasən, yaşı 25-dən aşağı olmayan hər bir AR vətəndaşı qanunla müəyyən olunmuş qaydada Milli Məclisin deputatı seçilə bilər. AR Konstitusiyasının 85-ci maddəsinin 2-ci hissəsində AR Milli Məclisinə deputat seçilməsi qadağan edilən şəxslərin aşağıdakı kateqoriyası müəyyən edilmişdir:

- İkili vətəndaşlığı olanlar;
- Başqa dövlət qarşısında öhdəliyi olanlar;
- İcra və ya məhkəmə hakimiyyəti sistemlərində qulluq edənlər;
- Elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olanlar;
- Din xadimləri;
- Fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilənlər;
- Ağır cinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslər;

- Məhkəmənin qanuni qüvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkən şəxslər.

AR Milli Məclisinin hər çağırışının seçkilərinin, hər 5 ildən bir noyabr ayının birinci bazar günündə keçirilməsi və AR Milli Məclis deputatlarının səlahiyyət müddətinin Milli Məclisə çağırışın səlahiyyət müddəti ilə məhdudlaşdırılması və eyni zamanda, Milli Məclisin deputatlığından çıxanların yerinə yeni seçkilərin keçiriləcəyi təqdirdə, yeni seçilən deputatın səlahiyyət müddətinin deputatlıqdan çıxanın səlahiyyət müddəti ilə məhdudlaşması da AR Konstitusiyasının 84-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

AR Konstitusiyasının 86-cı maddəsinə əsasən seçkilərin nəticələrinin düzgünlüyünü AR-nın Konstitusiya Məhkəməsi yoxlayır və təsdiq edir. AR Seçki Məcəlləsinin 171-ci maddəsinin tələblərinə əsasən Mərkəzi Seçki Komissiyası səsvermə günündən ən gec 20 gün keçənədək dairə seçki komissiyasının protokollarını və onlara əlavə edilən sənədləri yoxlayır və 48 saat ərzində Konstitusiya Məhkəməsinə təqdim edir. Konstitusiya məhkəməsinin əsas vəzifəsi isə seçkilərin nəticələrinə dair sənədlərin, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olub – olmamasını yoxlamaqdır. Bu məqsədlə Konstitusiya Məhkəməsi bu sahə üzrə mütəxəssisləri cəlb etməklə 10 gün müddətində sənədlərin düzgünlüyünü yoxlayır. Seçkilərin yekunlarının bütövlükdə təsdiq edilməməsi üçün əsaslar olduqda, Konstitusiya Məhkəməsi bu haqda qərar çıxararaq, seçkilərin bütövlükdə nəticələrini ləğv edir və AR Seçki Məcəlləsinin 145-ci maddəsinə uyğun olaraq yeni seçkilər təyin edir.

AR Milli Məclisi formalaşdıqdan sonra onun fəaliyyəti ildə 2 dəfə çağırılan yaz və payız sessiyalarında həyata keçirilir. Milli Məclisin fəaliyyətində ölkənin ictimai-siyasi və başqa bir sıra vacib məqamları ilə əlaqədar növbədənənar sessiyalarının çağırılması nəzərdə tutulmuşdur. Növbədənənar sessiyalar aşağıdakı şəxslərin tələbi ilə çağırılır:

- AR Milli Məclisinin sədri tərəfindən;
- AR Prezidenti tərəfindən;

- AR Milli Məclisinin 42 deputatı tərəfindən.

AR Konstitusiyasının 92-ci maddəsində Milli Məclisin işinin təşkilinə dair deyilir: “AR-nın Milli Məclisi öz iş qaydalarını müəyyən edir və Milli Məclisin müvafiq orqanlarını yaradır, o cümlədən, öz sədrini və onun müavinlərini seçir, daimi və başqa komissiyalar təşkil edir, hesablama palatası yaradır”. AR Milli Məclisi AR Konstitusiyasında onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərir. AR-nın Milli Məclisi öz səlahiyyətlərini həyata keçirmək və bu istiqamətdə işini təşkil etmək məqsədilə 17 may 1996-cı il tarixdə özünün Daxili Nizamnaməsini təsdiq etmişdir. Daxili Nizamnamənin əsas məqsədi Milli Məclisin fəaliyyətində bu və ya digər prosedur məsələlərin həllini həyata keçirməkdən ibarətdir. AR Milli Məclisi öz səlahiyyətlərini müstəqil olmaqla, eyni zamanda aşkarlıq, siyasi pluralizm və çoxpartiyalılıq, məsələlərin sərbəst müzakirəsi prinsipləri şəraitində həyata keçirir.

AR-nın Milli Məclisi öz fəaliyyətini növbəti və növbədənənar sessiyalar zamanı həyata keçirir. Milli Məclisin yaz sessiyası 1 martdan 31 mayadək, payız sessiyası isə 1 sentyabrdan 30 dekabrada davam edir.

AR Konstitusiyasının 90-cı maddəsində Milli Məclis deputatının toxunulmazlığı haqqında müddəa təsbit edilmişdir. Həmin müddəyə əsasən AR Milli Məclisinin deputatı səlahiyyəti müddəti ərzində toxunulmazdır. Bu mənədə yalnız Milli Məclis deputatının şəxsi toxunulmazlığı təsbit edilmişdir.

Milli Məclisin iclasları 83 deputat iştirak etdikdə səlahiyyətlidir. Milli Məclis öz iclaslarını adətən açıq və aşkarlıq şəraitində və kütləvi informasiya vasitələrinin iştirakı ilə həyata keçirir. Müəyyən müstəsna hallarda Milli Məclis qapalı iclaslar da keçirə bilər. AR Prezidenti Milli Məclisin bütün iclaslarında iştirak etmək hüququna malikdir.

AR Milli Məclisi deputatının məsuliyyətə cəlb edilməsinə qoyulan qadağalar haqqında AR Konstitusiyasının 91-ci maddəsində deyilir: ”AR Milli Məclisinin deputatları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisindəki fəaliyyətinə, səsverməyə

və söylədiyi fikrə görə məsulliyətə cəlb oluna bilməzlər. Razılığı olmadan onlardan bu hallarla əlaqədar izahat, ifadə tələb edilə bilməz”.

Qanunvericilikdə Milli Məclisin qanun və qərar layihələrinə baxılması müddətləri müəyyən edilmişdir. Aşağıda qeyd edilən və qanunvericilik təşəbbüsü olan subyektlərin AR-nın Milli Məclisinə təqdim etdiyi qanun və ya qərar layihələri iki ay ərzində səsə qoyulur:

- AR-nın Prezidenti;
- AR-nın Ali Məhkəməsi;
- AR-nın Prokurorluğu;
- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi;

Yuxarıda qeyd edilən qanunvericilik təşəbbüsü olan subyektlər qanun və ya qərar layihəsini təcili elan etdikdə, bu müddət 20 gün təşkil edir. Qalan digər hallarda isə Milli Məclisə təqdim edilmiş layihələrə 6 ay müddətində baxılır, müzakirə edilir və onlar barəsində qərarlar qəbul edilir.

AR Konstitusiyasının 110-cu maddəsində Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş qanunların AR-nın Prezidenti tərəfindən imzalanması nəzərdə tutulmuşdur. Bu imzalanma Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş qanunun AR-nın Prezidentinə təqdim edildiyi gündən 56 gün ərzində həyata keçirir. Milli Məclisin təqdim etdiyi qanun AR Prezidentinin etirazına səbəb olarsa, o, qanunu imzalamayıb öz etirazları ilə birlikdə göstərilən müddət ərzində Milli Məclisə qaytara bilər. Bu halda Milli Məclis həmin qanuna təkrar baxır.

AR Konstitusiyasının 110-cu maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən Konstitusiya qanunları AR-nın Prezidenti tərəfindən imzalanmazsa, qüvvəyə minmir. AR-nın Milli Məclisi 83 səs çoxluğu ilə qəbul edilən qanunları 95 səs çoxluğu ilə, 63 səs çoxluğu ilə qəbul edilən qanunları isə 83 səs çoxluğu yenidən qəbul edərsə, belə qanunlar təkrar səsvermədən sonra qüvvəyə minir.

Məlum olduğu kimi Milli Məclis öz fəaliyyətində müəyyən təşkilati-prosedur tələblər baxımından infrastruktura malikdir. Bu infrastruktur yuxarıdan aşağıya doğru aşağıdakı kimidir:

- Milli Məclisin sədri;
- Milli Məclis sədrinin birinci müavini;
- Milli Məclis sədrinin müavinləri;
- Milli Məclisin daimi komissiyaları və onların sədrləri və üzvləri;
- Milli Məclisin Hesablayıcı komissiyası, onun sədri və üzvləri;
- Milli Məclisin İntizam komissiyası, onun sədri və üzvləri;
- Milli Məclisin müvəqqəti komissiyaları;
- Milli Məclisin deputat fraksiyaları;
- Milli Məclisin Hesablama Palatası.

Məclisin sədri Milli Məclisin iclaslarını aparır, Prezidentin və ya azı 42 deputatın tələbi ilə növbədənkənar sessiyanı çağırır, Milli Məclis sədrinin müavinləri arasında iş bölgüsü aparır, Milli Məclisin sədr müavinləri və Milli Məclisin daimi komissiyalarının sədrləri ilə birgə hər növbəti sessiyanın qanunvericilik işləri planını hazırlayır və Milli Məclisə təqdim edir.

Milli Məclisin strukturuna daxil olan qurumlardan biri də Hesablayıcı komissiyadır. Hesablayıcı komissiyanın əsas fəaliyyəti elektron sistemdən istifadə etmədən açıq və ya gizli səsvermələrin keçirilməsi zamanı səsvermənin nəticələrini müəyyən etməkdən ibarətdir. Hesablayıcı komissiya Milli Məclisin deputatları sırasından 7 üzvdən ibarət tərkibdə 1 il müddətinə seçilir. Seçkidən sonra Hesablayıcı komissiya özünün ilk iclasında komissiyanın sədrini və katibini seçir. Hesablayıcı komissiya üzvlərinin azı yarısından çoxu -4 nəfər iştirak etdikdə onun keçirdiyi iclas səlahiyyətli və qəbul etdiyi qərarlar legitimdir. Qurumun qərarları sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Parlament daxili məsuliyyətə cəlb olunan deputatların məsələlərinə baxıb həll etmək, habelə deputat toxunulmazlığına xitam verilməsi və deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi ilə əlaqədar məsələlərə dair rəy vermək məqsədilə Milli Məclisin daxili strukturuna daxil olan intizam komissiyası fəaliyyət göstərir. İntizam komissiyası Milli Məclisin növbəti çağırışının birinci iclasında və bundan sonra ildə bir dəfə Milli

Məclisin yaz sessiyasının birinci iclasında yaradılır. İntizam komissiyası Milli Məclis deputatları sırasından 7 nəfərdən ibarət tərkibdə bir il müddətinə seçilir və özlərinin birinci iclaslarında komissiyaya sədr və katib seçirlər. İntizam komissiyasının iclasları, üzvlərinin yarından çoxu - azı 4 nəfər iştirak etdikdə səlahiyyətlidir və bütün qərarlar onun iclaslarında iştirak edən üzvlərin yarından çoxunun sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Milli Məclisin fəaliyyəti zamanı azı 25 deputat birləşərək deputat fraksiyaları yarada bilərlər. Deputat fraksiyasının yaradılması daha çox siyasi əhəmiyyət dayıyır. Eləcə də deputat fraksiyası Milli Məclisdə müzakirə edilmək üçün təkliflər verə və Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarılmış bütün məsələlərə dair münasibət bildirə bilər. Hər hansı deputat və ya deputatların fraksiya üzvlüyündən çıxması nəticəsində, fraksiya üzvlərinin sayı 25 deputatdan aşağı düşərsə, bu halda deputat fraksiyası ləğv edilmiş sayılır və bu Milli Məclisin iclasında elan edilir.

AR Konstitusiyasının 93-cü maddəsinə əsasən AR Milli Məclisinin qəbul etdiyi aktlar üç qrupa bölünür: Konstitusiya qanunları; qanunlar; qərarlar.

Milli Məclisin müəyyən etdiyi ümumi qaydalar ölkə həyatının ən mühüm ictimai münasibətlər sferasını əhatə edir. AR Konstitusiyasının 94-cü maddəsində Milli Məclisin müəyyən etdiyi ümumi qaydaların aşağıdakı sferaları müəyyən edilmişdir:

- Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarından və azadlıqlarından istifadə, bu hüquqların və azadlıqların dövlət təminatı;
- AR Prezidentinin seçkiləri;
- AR Milli Məclisinə seçkilər və AR Milli Məclisinin deputatlarının statusu;
- referendum;
- məhkəmə quruluşu və hakimlərin statusu; prokurorluq; vəkillik və notariat;
- məhkəmə icraatı, məhkəmə qərarlarının icrası;
- bələdiyyələrə seçkilər və bələdiyyələrin statusu;
- fəvqəladə vəziyyət rejimi; hərbi vəziyyət rejimi;
- dövlət təltifləri;

- fiziki və hüquqi şəxslərin statusu;
- mülki hüquq obyektləri;
- əqdlər, mülki müqavilələr, nümayəndəlik və vərəsilik;
- mülkiyyət hüququ, o cümlədən dövlət, xüsusi bələdiyyə mülkiyyətinin hüquqi rejimi, əqli mülkiyyət hüququ, digər əşya hüquqları, öhdəlik hüququ;
- ailə münasibətləri, o cümlədən himayəçilik və qəyyumluq;
- maliyyə fəaliyyətinin əsasları, vergilər, rüsumlar və ödənişlər;
- əmək münasibətləri və sosial təminat;
- cinayətlərin və başqa hüquq pozuntularının müəyyən edilməsi, onların törədilməsinə görə məsuliyyətin təyin edilməsi;
- müdafiə və hərbi qulluq;
- dövlət qulluğu;
- təhlükəsizliyin əsasları
- ərazi quruluşu, dövlət sərhədi rejimi;
- beynəlxalq müqavilələrin təsdiqi və ləğvi;
- rabitə və nəqliyyat işi;
- statistika, metrologiya və standartlar;
- gömrük işi;
- ticarət işi və birja fəaliyyəti;
- bank işi, mühasibat, sığorta;

AR Konstitusiyasının 95-ci maddəsində Milli Məclisin səlahiyyətlərinə aid olan aşağıdakı məsələlərin həll edilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- AR Milli Məclisinin işinin təşkili;
- AR Prezidentinin təqdimatı ilə AR diplomatik nümayəndəliklərinin təsis edilməsi;
- inzibati ərazi bölgüsü;
- dövlətlərarası müqavilələrin təsdiq və ləğv edilməsi;

- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və onun icrasına nəzarət;
- AR Prezidentinin təqdimatı ilə AR-nın insan hüquqları üzrə müvəkkilinin seçilməsi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR hərbi doktrinasının təsdiqi;
- Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş hallarda AR Prezidentinin fərmanlarının təsdiqi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR-nın baş nazirinin vəzifəyə təyin edilməsinə razılıq verilməsi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR Konstitusiya Məhkəməsi, AR Ali Məhkəməsi və AR apellyasiya məhkəmələri hakimlərin təyin edilməsi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR baş prokurorunun vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsinə razılıq verilməsi;
- AR Konstitusiya Məhkəməsinin təqdimatına əsasən AR Prezidentinin impiçment qaydasında vəzifədən kənarlaşdırılması;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən hakimlərin vəzifədən kənarlaşdırılması;
- AR Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR Milli Bankının İdarə Heyəti üzvlərinin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi;
- AR Prezidentinin təqdimatına əsasən AR Silahlı Qüvvələrinin təyinatı ilə bağlı olmayan vəzifələrin icrasına cəlb edilməsinə razılıq verilməsi;
- AR Prezidentinin müraciətinə əsasən müharibə elan edilməsinə və sülh bağlanmasına razılıq verilməsi;
- referendumun təyini;
- amnistiya;

AR Milli Məclisinin aşağıdakı daimi komissiyaları(komitələri) yaradılır:

- Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu daimi komissiyası dövlətin hüquq siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsinə dair, habelə dövlət

quruculuğuna aid olan qanun və qərar layihələri hazırlanması istiqamətində fəaliyyət göstərir.

- Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri daimi komissiyası dövlətin təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri istiqamətində qanun və qərar layihələri hazırlayır.
- İqtisadi siyasət daimi komissiyası dövlətin maliyyə və vergi siyasətinin, iqtisadi siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair, habelə dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və icrası ilə bağlı qanun və qərar layihələri hazır edirlər.
- Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyası təbiətin mühafizəsi, təbii ehtiyatlar və energetika sahələrində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.
- Aqrar siyasəti daimi komissiyası dövlətin aqrar siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.
- Sosial siyasət daimi komissiyası dövlətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi istiqamətində qanun və qərar layihələri hazır edir.
- Regional məsələlər daimi komissiyası yerli özünüidarə orqanları ilə bağlı dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.
- Elm və təhsil məsələləri daimi komissiyası elm və təhsil sahələrində dövlətin siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.
- Mədəniyyət məsələləri daimi komissiyası mədəniyyət və mədəni sərvətlərin mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.
- İnsan hüquqları daimi komissiyası insan hüquqları və azadlıqlarının təmin olunması və qorunması sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi istiqamətində qanun və qərar layihələri hazır edir.

- Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlər arası daimi komissiyası Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazır edir.

AR Milli Məclisinin öz işinin təşkilinə dair AR Konstitusiyasının 92-ci maddəsində bir sıra məsələlərlə yanaşı Hesablama Palatasının yaradılması da nəzərdə tutulmuşdur. AR Hesablama Palatasının fəaliyyəti AR Konstitusiyası, 2 iyul 1999-cu il tarixdə qəbul edilmiş “Hesablama Palatası haqqında” və 5 mart 2002-ci il tarixdə qəbul edilmiş “AR Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” AR-nın qanunları ilə tənzimlənir. Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə-maliyyə nəzarətini həyata keçirir. Hesablama Palatası sədrdən, müavindən və 7 auditorndan ibarətdir. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsinə və icrasına, dövlət əmlakının idarə edilməsinə, onun barəsində sərəncam verilməsinə, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasına, hüquqi şəxslərə və bələdiyyələrə dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin təyinatı üzrə istifadə edilməsinə nəzarət edir.

3.3. İcraedici hakimiyyət

İcra hakimiyyəti orqanı Azərbaycan Respublikasında bir neçə strukturlardan ibarət olaraq özündə aşağıdakı səlahiyyətli təşkilatları birləşdirir. Buraya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Respublikanın Nazirlər kabineti, digər nazirliklər, komitələr və digərlər daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ümumi, birbaşa və bərabər seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermədə iştirak edənlərin yarısından çoxunun səs çoxluğu ilə 5 il müddətinə seçilir. Prezidentin ümumi, birbaşa seçkilər yolu ilə müəyyənləşdirilməsi 5 il müddətində ona dövləti idarə etmək üçün siyasi mandat verir. Yaşı 35-dən aşağı olmayan, Azərbaycan Respublikasının ərazisində 10 ildən artıq daimi yaşayan, seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olan, o cümlədən, ağır

cinayətə görə məhkum olunmayan, başqa dövlətlər qarşısında öhdəlikləri olmayan, ikili vətəndaşlığı olmayan, ali təhsilli Azərbaycan vətəndaşı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilə bilər. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan dövlətinin başçısı, AR Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı və icra hakimiyyətinin rəhbəridir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti səsvermədə iştirak edənlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə seçilir. Heç kəs iki dəfədən artıq təkrarən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilə bilməz. Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin yekunları haqqında məlumatı səsvermə günündən sonra 7 gün ərzində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi rəsmən elan edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiş şəxs Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin yekunları haqqında məlumatın elan olunduğu gündən başlayaraq 3 gün ərzində Konstitusiyaya Məhkəməsi hakimlərinin iştirakı ilə belə bir and içir: “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əməl edəcəyəm, dövlətin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qoruyacağıma, xalqa ləyaqətlə xidmət edəcəyəm and içirəm”. And içdiyi gündən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti öz səlahiyyətlərinin icrasına başlamış sayılır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti toxunulmazlıq hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin şərəf və ləyaqəti qanunla qorunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin vəzifədən kənarlaşdırılması təşəbbüsü Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ağır cinayət törətdikdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 30 gün müddətində verilən rəyi əsasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qarşısında irəli sürülə bilər. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının 95 səs çoxluğu ilə qəbul olunmuş qərar əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifədən kənarlaşdırıla bilər. Bu qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri imzalayır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi həmin qərarın imzalanmasına bir həftə

ərzində tərəfdar çıxmazsa, qərar qüvvəyə minmir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin vəzifədən kənarlaşdırılması haqqında qərar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə müraciət etdiyi gündən başlayaraq 2 ay ərzində qəbul olunmalıdır. Bu müddətdə göstərilən qərar qəbul edilməsə, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə qarşı irəli sürülmüş ittiham rədd edilmiş sayılır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti:

1. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkiləri təyin edir;
2. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsini Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə təqdim edir;
3. dövlət iqtisadi və sosial proqramlarını təsdiq edir;
4. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin razılığı ilə Azərbaycan Respublikasının Baş nazirini vəzifəyə təyin edir, Azərbaycan Respublikasının Baş nazirini vəzifədən azad edir;
5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin üzvlərini vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir, zəruri hallarda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iclaslarına sədrlik edir;
6. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin istefası haqqında qərar qəbul edir;
7. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsində icra hakimiyyəti üçün nəzərdə tutulmuş xərclər çərçivəsində mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları yaradır;
8. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarını ləğv edir;
9. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikasının İqtisad Məhkəməsi hakimlərinin vəzifəyə təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdimatlar verir; Azərbaycan Respublikasının digər məhkəmələrinin hakimlərini vəzifəyə təyin edir; Azərbaycan Respublikasının Baş prokurorunu Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin razılığı ilə vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir;

10. Azərbaycan Respublikası Milli Bankı İdarə Heyəti üzvlərinin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdimat verir;
11. Azərbaycan Respublikasının hərbi doktrinasını Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir;
12. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin ali komanda heyətini vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir;
13. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin icra aparatını təşkil edir və onun rəhbərini təyin edir;
14. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətli nümayəndələrini vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir;
15. Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda diplomatik nümayəndəliklərinin təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə təqdimat verir, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda diplomatik nümayəndələrini təyin edir və geri çağırır;
16. xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndələrinin e`timadnamə və övdətnamələrini qəbul edir;
17. hökumətlərarası beynəlxalq müqavilələr bağlayır, dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələri təsdiq və ləğv olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir; təsdiqnamələri imzalayır;
18. referendum təyin edir;
19. qanunları imzalayır və dərc edir;
20. vətəndaşlıq məsələlərini həll edir;
21. siyasi sığınacaq verilməsi məsələlərini həll edir;
22. əfv edir;
23. dövlət təltifləri ilə təltif edir;
24. ali hərbi və ali xüsusi rütbələr verir;
25. ümumi və qismən səfərbərlik elan edir, habelə səfərbərlik üzrə çağırılanları tərxis edir;

26.Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının müddətli hərbi xidmətə çağırılması və müddətli hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçuların ehtiyata buraxılması barədə qərarlar qəbul edir;

27.Azərbaycan Respublikasının Təhlükəsizlik Şurasını yaradır;

28.Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin təyinatı ilə bağlı olmayan vəzifələrin icrasına cəlb edilməsinə razılıq verilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdimat verir;

29.fövqəladə və hərbi vəziyyət elan edir;

30.Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin razılığı ilə müharibə elan edir və sülh bağlayır;

31.Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsində bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş xərclər çərçivəsində xüsusi mühafizə xidmətləri yaradır;

32.Bu Konstitusiya ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və məhkəmə orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilməyən digər məsələləri icra qaydasında həll edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikası ərazisinin müəyyən hissəsi faktik işğal olunduqda, xarici dövlət və ya dövlətlər Azərbaycan Respublikasına müharibə elan etdikdə, Azərbaycan Respublikasına qarşı real silahlı hücum təhlükəsi yarandıqda, Azərbaycan Respublikasının ərazisi blokadaya alındıqda, habelə belə blokada üçün real təhlükə olduqda Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində hərbi vəziyyət elan edir və bu barədə fərmanı 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar, böyük ekoloji və başqa qəzalar baş verdikdə, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün pozulmasına, dövlətə qarşı qiyama və ya dövlət çevrilişinə yönəldilən hərəkətlər edildikdə, zorakılıqla müşayiət olunan kütləvi iğtişəşlər yarandıqda, vətəndaşların həyatı və təhlükəsizliyi, yaxud dövlət təsisatlarının normal fəaliyyəti üçün qorxu törədən digər münaqişələr meydana gəldikdə Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı yerlərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq

edir və bu barədə qəbul etdiyi fərmanı 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir.

Prezident Konstitusiyaya səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə şərait yaradılmasını təmin etmək məqsədilə Prezidentin Administrasiyasını təşkil edir və onun rəhbərini təyin edir.⁹ Prezidentin Administrasiyası Milli Məclisə təqdim olunan qanun layihələrini, Prezidentin fərman, sərəncam, tapşırıq və müraciətlərinin, habelə digər sənədlərin layihələrini hazırlayır. Administrasiya qəbul olunmuş qanunların, Prezidentin fərman, sərəncam və tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət edir, yoxlayır və dövlət başçısına müvafiq məruzələr təqdim edir. Administrasiyaya ümumi rəhbərliyi Prezident həyata keçirir. Administrasiyanın işinə bilavasitə rəhbərlik funksiyalarını isə Administrasiyanın rəhbəri yerinə yetirir.

Konstitusiyanın 114-cü maddəsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, ölkə prezidenti icra səlahiyyətlərini həyata keçirmək üçün yuxarı icra hakimiyyəti orqanı olan Nazirlər Kabinetini yaradır. Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə tabedir və onun qarşısında cavabdehdir. Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 122-ci maddəsinə dəyişikliklər edilməsi haqqında” 1991-ci il 7 fevral tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsis edilmişdir.

Ümumi səlahiyyətli orqan kimi Nazirlər Kabineti ölkənin bütün icra hakimiyyəti orqanlarını birləşdirir, Konstitusiyaya və qanunla ona verilmiş icra və sərəncam səlahiyyətlərini yerinə yetirir və bu zaman ölkə prezidentinin fərman və sərəncamlarını rəhbər tutur. Nazirlər Kabineti həm üfüqi, həm şaquli formada icra hakimiyyəti orqanları sistemində əlaqələndirmə (koordinasiya) funksiyasını yerinə yetirir. Nazirlər Kabineti nazirliklərə və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına rəhbərlik edir, onların fəaliyyəti üzərində dövlət nəzarətini həyata keçirir, onların qarşılıqlı fəaliyyətini həyata keçirir, onlar arasında yaranmış anlaşılmazlıq və mübahisələri həll edir, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının aparatının işçi heyətinin sayını, onların saxlanılması xərclərinin həcmi müəyyən edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin tərkibinə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri, onun müavinləri, nazirlər və başqa mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərləri

---

9 S.T.Qəndilov. Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi. Bakı-2010. s.342

daxildirlər. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iclaslarına, bir qayda olaraq, Azərbaycan Respublikasının Baş naziri sədrlik edir. Azərbaycan Respublikasının Baş nazirini Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin razılığı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təyin edir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

- Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edir;
- Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin icrasını təmin edir;
- maliyyə-kredit və pul siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir;
- dövlət iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir;
- dövlət sosial təminat proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir;
- nazirliklərə və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına rəhbərlik edir, onların aktlarını ləğv edir;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin onun səlahiyyətlərinə aid etdiyi digər məsələləri həll edir.

Ümumi qaydalar müəyyən etdikdə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti qərarlar, başqa məsələlər üzrə sərəncamlar qəbul edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarında başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, onlar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Baş naziri vəzifəsinə yaşı 30-dan aşağı olmayan, seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik, ali təhsilli, başqa dövlət qarşısında öhdəliyi olmayan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı təyin edilir. Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, nazir, digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının rəhbəri vəzifəsinə yaşı 25-dən aşağı olmayan, seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik, ali təhsilli, başqa dövlət qarşısında öhdəliyi olmayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşı təyin edilir. Azərbaycan Respublikasının Baş naziri, onun müavinləri, nazirlər, digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərləri heç bir başqa seçkili və ya təyinatlı vəzifə tuta bilməzlər, elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətindən başqa heç bir sahibkarlıq, kommersiya və digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər, vəzifə

maaşından, habelə elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətinə görə aldığı vəsaitdən başqa məvacib ala bilməzlər. Səlahiyyət müddəti ərzində Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin şəxsiyyəti toxunulmazdır. Azərbaycan Respublikasının Baş naziri cinayət başında yaxalanma hallarından başqa tutula bilməz, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarısa məruz qala bilməz, şəxsi müayinə edilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının Baş naziri cinayət başında yaxalanarsa tutula bilər. Belə olduqda onu tutan orqan bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna xəbər verməlidir. Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin toxunulmazlığına yalnız Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən xitam verilə bilər.

Azərbaycan Respublikasında yerli icra hakimiyyəti orqanları ilk dəfə 1991-ci ildə yerlərdə dövlət intizamını möhkəmləndirmək, təsərrüfatın səmərəli idarə olunmasını təşkil etmək, icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətində vəhdəti təmin etmək məqsədilə “Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və ictimai-siyasi həyatını sabitləşdirmək sahəsində əlavə tədbirlər haqqına” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq yaradılmışdır. Bu qanuna uyğun olaraq 18 oktyabr 1991-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının rayonlarında, şəhərlərində dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları haqqında Əsasnamə qəbul edilmişdir.

Yerli icra hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 7-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən yaradılır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 124-cü maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq, yerlərdə icra hakimiyyətini yerli icra hakimiyyətlərinin başçıları həyata keçirirlər. Yerli icra hakimiyyətlərinin başçıları öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarını (Naxçıvan Muxtar Respublikasında həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını, Naxçıvan Muxtar

Respublikasının ali vəzifəli şəxsinin fərman və sərəncamlarını, Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını), Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri və bu Əsasnaməni rəhbər tuturlar. İcra Hakimiyyəti orqanının strukturu aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

1. rəhbərlik (orqanın rəisi, onun müavinləri, kollegiya və s.);
2. sahəvi bölmələr (baş idarələr, idarələr, sahələr və s.);
3. funksional bölmələr (şöbələr, idarələr və s.); həmin orqanda planlaşdırmanı, kadr məsələlərini aparırlar;
4. köməkçi və xidmətedici bölmələr (katiblik, dəftərxana, makina bürosu və s.);

İcra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətlərinin əsas istiqamətləri (funksiyaları) aşağıdakılardır:

- proqnozlaşdırma – yeni elmi məlumatlara və nailiyyətlərə əsasən hər hansı bir hadisə və ya proseslərin inkişafında gedən dəyişikliklərin qabaqcadan görün-məsi, təsviri və s.;
- planlaşdırma – yeni bu və ya digər fəaliyyətin istiqamətinin, məqsədinin, vəzifələrini və nəticələrinin müəyyən edilməsi;
- təşkil etmə - yeni idarəedən və idarə olunan sisteminin təşkil edilməsi;
- nizama salma – yeni hər hansı bir fəaliyyətin rejiminin müəyyən edilməsi;
- ümumi rəhbərlik və operativ sərəncam vermə - yeni ümumi rəhbərliyə əsasən operativ surətdə sərəncam vermənin həyata keçirilməsi;
- koordinasiya – yeni eyni bir vəzifənin yerinə yetirilməsi zamanı müxtəlif idarəetmə orqanlarının və təşkilatlarının, fəaliyyətlərinin, hərəkətlərinin razılaşdırılması;
- yoxlama və nəzarət – yeni aşkar edilmiş çatışmazlıqların, nöqsanların aradan qaldırılması, bərpa edilməsi məqsədi ilə işin faktiki vəziyyətinin yoxlanılması;
- uçot – yeni görülən, yerinə yetirilən işlərin, onun nəticələrinin uçotunun, qeydiyyatının aparılması və s.

3.4.Məhkəmə hakimiyyəti

Konstitusiyaya uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Məhkəmələr ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, digər hüquqi şəxslərin hüquqlarını və qanuni mənafələrini hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından müdafiə edir, Konstitusiyada və qanunda nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirirlər. Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar (qətnamələr, hökmlər, qəraradlar) dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir, ölkə ərazisində bütün fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən mütləq, vaxtında və dəqiq icra olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına görə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi məhkəmə hakimiyyəti sisteminə aiddir. Məhkəmənin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi statusunun əsasları və səlahiyyətləri AR Konstitusiya ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi hakimlərin statusu, Konstitusiya Məhkəməsində icraatın prinsipləri, icraatın əsasları isə 2003-cü il 23 dekabr tarixli “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında ”AR qanunu ilə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə, Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsilə və digər qanunlarla tənzimlənir.

AR Konstitusiya Məhkəməsi hər biri təkrarən bu vəzifəyə seçilməmək şərti ilə 15 il müddətinə seçilmiş 9 hakimdən ibarətdir . Konstitusiya Məhkəməsi azı 7 hakim təyin olunduqda öz səlahiyyətlərinin icrasına başlaya bilər. Hakimlər müstəqil olub, yalnız konstitusiyaya və ölkə qanunlarına tabedirlər, toxunulmazlıq hüququna malikdirlər.¹⁰

---

¹⁰ S.T.Qəndilov. Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi. Bakı 2010.

Konstitusiyaya Məhkəməsi eyni zamanda qanunların və normaların rəsmi şərh olunmasını həyata keçirən orqandır.¹¹ AR Konstitusiyasına görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını şərh edir. “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” (24 dekabr 2002-ci il) AR Konstitusiyaya Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən, şəxsin insan hüquqlarını və azadlıqlarını pozan qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qərarlarından, bələdiyyə aktlarından Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququ vardır. Bu müddəa AR Konstitusiyasının 130-cu maddəsində də öz əksini tapmışdır. İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil də insan hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu verə bilər (AR Konstitusiyası.maddə 130. VII). Konstitusiyaya Məhkəməsinə icraat “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında ”AR qanununun 25-30-cu maddələrində əksini tapmış prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- Qərəzsizlik və ədalət prinsipi-hakimlər işə qərəzsiz,müstəqil və ədalətlə baxırlar,
- Hər kəsin qanun və Konstitusiyaya Məhkəməsi qarşısında bərabərliyi prinsipi- irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəs qanun qarşısında bərabərdir,
- Açıqlıq prinsipi-İşlərin icraatı açıq aparılır.İşə qapalı iclasda baxılmasına o halda icazə verilir ki,Konstitusiyaya Məhkəməsi açıq icraatın dövlət,peşə və kommersiya sirrinin açılmasına səbəb olacağını güman edir,vətəndaşların şəxsi və ya ailə həyatının məxfiliyini qorumaq zərurətini müəyyən edir,

---

11 Cəfərov İ.,Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhı, Bakı 2001

- Tərəflərin hüquq bərabərliyi və çəkişməsi prinsipi-məhkəmə icraatı tərəflərin hüquq bərabərliyi ilə həyata keçirilir,
- İcraatın aparıldığı dil- icraat Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində aparılır.
- Kollegiallıq-Konstitusiyaya Məhkəməsinə işlərə kollegial qaydada baxılır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi palatalarının iclasında qəraradlar, plenumun iclaslarında isə qərar və qəraradlar qəbul olunur. Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qərarı, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Qanunla başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, beş hakimin səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Plenum tərəfindən qəbul edilən qərarları plenumun iclasına sədrlik edən imzalayır və bir qayda olaraq 15 gün müddətində Konstitusiyaya Məhkəməsinin iclasında elan edilir.

Azərbaycanda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş ümumi prinsiplər əsasında təşkil olunmuş birinci instansiyaya, apellyasiya və kassasiya instansiyalarından ibarət üçpilləli müstəqil məhkəmə sistemi yaradılmışdır. Apellyasiya icraatı mərhələsi- birinci instansiyaya məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minməmiş hökümlərinin apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti üzrə ikinci instansiyaya məhkəməsinə yoxlanmasıdır.¹² Kassasiya qaydasında işlərə yenidən baxılması və yeni açılmış hallara görə işlərin təzələnməsi cinayət prosesinin müstəsna mərhələsidir.¹³ Məhkəmə kassasiya qaydasında işlərə yenidən baxılması mərhələsində birinci instansiyaya məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minmiş hökmlərinin, qəraradlarının və qərarlarının, habelə apellyasiya və yuxarı məhkəmələrin apellyasiya və kassasiya qaydasında çıxartdığı qəraradların və qərarların qanuniliyini və əsaslılığını yoxlayır. Ədalət mühakiməsini məhkəmə sisteminə daxil olan aşağıdakı məhkəmələr həyata keçirirlər:

- rayon(şəhər) məhkəmələri
- ağır cinayətlərə dair işlər üzrə AR məhkəməsi
- ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Naxçıvan MR məhkəməsi

¹² Cəfərquliyev.M.Ə.Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesi.Bakı: Qanun, 2008.

¹³ Рыжаков А.П. Уголовный процесс: Учебник для вузов. – М.: «Издательство ПРИОР», 2007.

- hərbi məhkəmələr
- ağır cinayətlərə dair işlər üzrə AR hərbi məhkəməsi
- yerli iqtisad məhkəmələri
- Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi
- apellyasiya məhkəmələri
- AR Ali Məhkəməsi

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi onun fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin etməli olan bir sıra prinsiplər əsasında qurulur. Məhkəmə prinsipinin ən mühüm prinsiplərindən biri onun vəhdətindən ibarətdir. Bu prinsip bütün məhkəmələrin vahid qaydalarla fəaliyyət göstərməsində, onların konstitusiyası, qanunları, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş normalarını və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri tətbiq etməsində göstərir.

Ən vacib prinsiplərdən biri məhkəmələrin və hakimlərin müstəqilliyindən ibarətdir. Bu o deməkdir ki, məhkəmələr müstəqil şəkildə və heç kimin iradəsindən asılı olmayaraq, yalnız Konstitusiyaya və qanunlara tabe olmaqla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirirlər.

Məhkəmə qərarlarının icrasının bütün ölkə ərazisində məcburiliyi prinsipini də qeyd etmək lazımdır. Bu o deməkdir ki, məhkəmələrin qanuni sərəncamları, çağırışları və digər müraciətləri istisnasız olaraq bütün dövlət hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, ictimai birliklər, vəzifəli şəxslər, digər fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən şərtsiz yerinə yetirilməlidir.

Konstitusiyaya hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi prinsipini müəyyənləşdirir. Bu o deməkdir ki, dövlət sosial, irqi, cinsi, milli, dil və ya siyasi mənsubiyyətindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, vəzifə mövqeyindən və digər şəraitdən asılı olmayaraq, məhkəmə prosesində iştirak edən hansısa orqanlara, şəxslərə və ya tərəflərdən birinə üstünlük verə bilməz.

Məhkəmə sisteminin fəaliyyətinin açıqlıq prinsipi o deməkdir ki, məhkəmələrdə işlərə açıq şəkildə baxılır, qapalı iclasların keçirilməsinə yalnız qanunla müəyyən edilmiş hallarda icazə verilir.

Konstitusiyaya məhkəmələrin dəyişilməzliyi prinsipini müəyyənləşdirir ki, bu da məhkəmə hakimiyyətinin həqiqi müstəqilliyini və sabitliyinin əsas zəmanətlərindən biridir.

Məhkəmə sisteminin vacib prinsiplərindən və məhkəmələrin müstəqilliyinə zəmanətlərdən biri hakimlərin toxunulmazlığıdır.

Məhkəmə icraatının çəkişmə prinsipi nəzərdə tutur ki, iddiaçı və cavabdeh, günahlandırılan və günahlandırılan məhkəmədə müəyyən prosesual maraqları olan tərəflər kimi çıxış edirlər və qanunla onlara məhkəmə araşdırması zamanı öz dəlil və qənaətləri rədd etmək sahəsində bərabər hüquqlar verilmişdir.

Vacib prinsiplərdən biri günahsızlıq prezumpsiyasıdır. Bu prinsip nəzərdə tutur ki, cinayətdə günahlandırılan hər bir şəxs onun günahkar olduğu qanunla nəzərdə tutduğu qaydada sübut olunmayana və qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü ilə təyin olunmayana qədər günahsız sayılır.

Qanunçuluq prinsipinə əsasən, heç kəs eyni bir cinayətə görə 2 dəfə məhku edilə bilməz.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin mühüm zəmanətlərindən biri qanunvericilikdə qanunun geriyə qüvvəsinin olmadığına təsbit edilməsidir. Bu prinsipə görə heç kəs baş verdiyi anda hüquq pozuntusu hesab olunmayan hərəkətlərə görə sonradan məsuliyyət daşımır.

Hazırda Azərbaycanda aşağı instansiya məhkəməsi kimi rayon (şəhər) məhkəmələri, ərazi yurisdiksiyası üzrə fəaliyyət göstərən hərbi və yerli iqtisad məhkəmələri, həmçinin, ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə və ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmə fəaliyyət göstərir.

Rayon (şəhər) məhkəmələri- birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş mülki, cinayət işlərinə, inzibati xətalara dair və digər işlərə baxırlar.

Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işlərinə baxır, qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada cinayət törətmiş şəxslərin ekstradisiyası məsələsini həll edir. Bakı

şəhərində təşkil edilir, onun yurisdiksiyası ölkənin bütün ərazisinə şamil edilir. (Naxçıvan MR istisna olmaqla). Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Naxçıvan MR məhkəməsi Naxçıvan şəhərində təşkil edilir, onun yurisdiksiyası Naxçıvan MR-in bütün ərazisinə şamil edilir.

Hərbi məhkəmələr birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işlərinə baxır. Hərbi məhkəmə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri və başqa silahlı birləşmələri, hərbi hissələrin sayı nəzərə alınmaqla onların yerləşdikləri inzibati ərazi vahidləri üzrə yaradılır. Hərbi məhkəmə sədr və hakimlərdən ibarətdir.

Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmə birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işlərinə baxır, Bakı şəhərində təşkil edilir, onun yurisdiksiyası ölkənin Silahlı Qüvvələri qarnizonlarının bütün hərbi hissələrinə şamil edilir. (Naxçıvan MR ərazisində Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmənin yurisdiksiyasını müvafiq hərbi məhkəmə həyata keçirir). Sədrdən, onun müavinindən və hakimlərdən ibarətdir.

Yerli iqtisad məhkəmələri birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş iqtisadi mübahisələrə dair işlərə baxır. Yerli iqtisad məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi vahidləri və ya azad iqtisadi zonalar üzrə təşkil edilir.

Apellyasiya məhkəmələri mülki, iqtisadi mübahisələrə dair, cinayət və inzibati xətalara dair işlər üzrə yuxarı instansiya məhkəmələridir. Apellyasiya məhkəməsi rəyasət heyətindən, mülki işlər üzrə kollegiyadan, iqtisadi mübahisələrə dair işlər üzrə kollegiyadan, cinayət və inzibati xətalara dair işlər üzrə kollegiyadan və hərbi məhkəmələrin işləri üzrə kollegiyadan ibarətdir. Apellyasiya məhkəməsinin rəyasət heyəti məhkəmənin sədrindən, onun müavinindən və kollegiya sədrələrindən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir. Rəyasət heyətinin iclasları 3 ayda 1 dəfədən az olmayaraq keçirilir və azı 3 üzvü iştirak etdikdə səlahiyyətli sayılır. Rəyasət heyətinin qərarları açıq səsvermə yolu ilə, səsvermədə iştirak edən rəyasət heyəti üzvlərinin səs çoxluğu ilə qəbul olunur.¹⁴

---

14 Eldar Həsənov. Azərbaycanın dövlət və hüququnun əsasları. Bakı 2009

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinə və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" qanunun 77-ci maddəsinə uyğun olaraq Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin icraatına aid olan mülki (o cümlədən inzibati və iqtisadi mübahisələrə dair), cinayət işləri və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanıdır. O, kassasiya qaydasında qanunla müəyyən edilmiş prosesual qaydada ədalət mühakiməsini həyata keçirir, məhkəmələrin praktikasına aid məsələlər üzrə izahatlar verir. Ali Məhkəmə Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində təşkil edilir, onun yurisdiksiyası Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisinə şamil edilir. Ali Məhkəmənin tərkibinə Ali Məhkəmənin sədri, onun müavini, kollegiya sədrləri və hakimləri daxildir. Ali Məhkəmə Plenumdan və kassasiya kollegiyasından ibarətdir. Ali Məhkəmədə mülki kollegiya, inzibati-iqtisadi kollegiya, cinayət kollegiyası və hərbi kollegiya təşkil edilir. Ali Məhkəmənin Plenumu üç ayda bir dəfədən az olmayaraq çağırılır. Ali Məhkəmənin Plenumu üzvlərinin üçdə iki hissəsi iştirak etdikdə Plenumun iclası səlahiyyətli sayılır. Ali Məhkəmənin Plenumunun qərarları açıq səsvermə yolu ilə səsvermədə iştirak edənlərin səs çoxluğu ilə qəbul olunur.

Ölkəmizdə aparılan islahatlar nəticəsində yeni təsisat – məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə orqanı olan Məhkəmə-Hüquq Şurası təşkil olunmuş və 2005-ci ilin fevral ayından fəaliyyətə başlamışdır. 15 nəfərdən ibarət olan Şura əsasən hakimlərdən (9 nəfər) formalaşmış, eyni zamanda onun tərkibinə hakimiyyətin digər qollarının, habelə məhkəmə prosesində tərəf olan prokurorluğun və vəkilliyin nümayəndələri daxil olmuşlar. Hakimlərin ilkin və davamlı tədrisinin təşkili, fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, iş yerinin dəyişdirilməsi, vəzifədə irəli çəkilməsi, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi və onların fəaliyyəti ilə bağlı digər məsələlər bu orqanın səlahiyyətinə aid edilmişdir. Məhkəmə-Hüquq Şurasının fəaliyyətinin əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında", "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları təşkil edir.

Qanunvericilikdə hakim vəzifəsinə təyin edilmək üçün xüsusi seçim proseduru müəyyən edilmişdir. Hakim vəzifəsinə namizədlərin seçimini Məhkəmə-Hüquq Şurasının orqanı olan Hakimlərin Seçki Komitəsi həyata keçirir. Naxçıvan MR məhkəmələrinə hakim vəzifəsinə namizədlərin seçilməsində Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri də iştirak edir. Hakimlər vəzifəyə ilk dəfə 5 il müddətinə təyin olunurlar. Həmin müddət ərzində onlar ildə ən azı 1 dəfə tədris kurslarına cəlb edilirlər. Bu müddətin sonunda hakimlərin fəaliyyəti qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə nəticəsində hakimin fəaliyyətində peşəkar çatışmazlıq aşkar edilməzsə, Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifi ilə onun səlahiyyətləri son yaş həddinə-65 yaşadək uzadılır. Son yaş həddinə çatmış hakimin peşəkarlığından istifadə edilməsinə ehtiyac olduqda Şuranın təklifi ilə onun səlahiyyət müddəti 70 yaşınadək artırıla bilər. Qanunvericilikdə hakim vəzifəsini tutmaq üçün irəli sürülən tələblərə cavab verən, hüquq sahəsində nüfuza, hüquqşünas ixtisası üzrə 20 illik iş təcrübəsinə, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olan şəxslər bu prosedurlardan kənar Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifinə əsasən müəyyən edilmiş qaydada yüksək hakim vəzifəsinə təin edilə bilərlər.

Hakimlərin səlahiyyət müddəti qurtardıqda onların səlahiyyətlərinə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən xitam verilir. Yalnız aşağıda göstərilən hallarda hakimin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilir:

- hakim öz arzusu ilə vəzifəsindən çıxmaq barədə ərizə verdikdə
- qanunvericilikdə hakim vəzifəsinə namizədlər üçün müəyyən edilmiş tələblərə uyğun gəlmədiyi aşkar edildikdə
- tutduğu vəzifə ilə bir araya sığmayan fəaliyyətlə məşğul olduqda
- işlərə baxarkən qanunvericiliyin tələblərini dəfələrlə kobudcasına pozduqda
- AR vətəndaşlığından çıxdıqda
- hakimin fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfinədən müəyyən edildikdə
- vəfat etdikdə

- məhkəmə tərəfindən ölmüş və ya itkin düşmüş hesab edildikdə.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Aparılan tədqiqat işindən aşağıdakı mühüm nəticələrə gəlmək olar:

- XVIII əsrdən başlayaraq konstitusiyə çərçivəsinə hakimiyyət strukturlarının yaradılması və dövlət mexanizminin təşkilində mühüm rol oynayan, dünya təcrübəsində sınaqlardan çıxmış mahiyyət etibarilə fundamental olan bu hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipi bu gün də müasir dünyada əksər ölkələrin dövlət mexanizminin əsasını təşkil edir.
- Bu prinsip həm də hüquqi dövlət quruculuğunun zəruri şərti kimi çıxış edir. Hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə əsasən dövlətdə demokratik siyasi rejim o zaman bərqərar ola bilər ki, dövlətin hakimiyyət funksiyaları müstəqil dövlət orqanları- qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları arasında bölüşdürülsün.
- Dövlətin 3 əsas funksiyası- qanun yaradıcılığı, icra-sərəncam və hüquq-mühafizə funksiyaları müvafiq müstəqil dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilməlidir, əks halda hakimiyyətin bir orqanın əlində cəmləşməsi diktatura rejiminin bərqərar olmasına gətirib çıxara bilər.
- Qeyd edək ki, hakimiyyətin bölgüsü prinsipi yalnız vətəndaş cəmiyyəti elementlərinin mövcud olduğu cəmiyyətlərdə özünə yer tapır və məhz bu halda hakimiyyətin funksional bölgüsünə və ixtisaslaşmasına, cəmiyyətdə ümumi hakimiyyət prinsipinin təşkilati-hüquqi potensialının reallaşdırılması yalnız dövlət idarəetmə funksiyalarını müəyyənləşdirməyə və dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin vahid kompleksini təşkil edən dövlət orqanları sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsinə imkan verir.
- Monteskyönün dediyi kimi qanunverici və icraedici qüvvələr bir və eyni adamda, yaxud magistraturanın eyni bir orqanında birləşiblərsə, azadlıq mümkün deyil, çünki eyni monarxın, yaxud senatın müstəbid qanunlar imzalamasından, onlardan müstəbid kimi istifadə edə bilməsindən marahtlıq hissi yaranır. Əgər məhkəmə hakimiyyəti qanunverici və icraedici hakimiyyətdən ayrılmayıbsa, azadlıq yoxdur və ola bilməz. Əgər o, qanunverici hakimiyyətlər birləşdirilibsə, subyektin həyat və azadlığı qanunsuz nəzarətə məruz qalacaq, bu zaman məhkəmə hakimi qanunvericiyə

çevriləcək. Əgər o icraedici hakimiyyətlə birləşdirilibsə, hakim ondan əzazil kimi istifadə edəcək. Hakimiyyətlərin bölgüsü dövlət orqanlarının bölünməsindən daha böyük mənanı verir. Hakimiyyətin bölgüsü və müvafiq effektiv çəkəndirmə və tarazlaşdırma sistemi olmadan hüquqi dövlət və hüquqi qanunlar ola bilməz.

- Bildiyimiz kimi kütləvi informasiya vasitələri – müasir sivilizasiyanın ən xarakterik cəhətlərindən biridir. Kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə insanlar qlobal bir toplumda birləşmişlər. Onun köməyi ilə insanlar qısa bir zamanda dünyada baş verənlər haqqında məlumat ala bilirlər. Kütləvi informasiya vasitələri özündə əsasən qəzetləri, jurnalları, radio və televiziyanı cəmləşdirir. Bu baxımdan KİV hakimiyyətin 4-cü və gizli qolu hesab olunur. Onun hakimiyyətin digər və əsas hesab olunan qolları ilə daha mütəşəkkil və faydalı münasibətlərinin qurulmasının vacibliyini nəzərə alaraq bu sahədə müəyyən addımlar atılması uğurlu nəticələrə gətirib çıxara bilər.

- Məlum olduğu kimi vətəndaş cəmiyyəti – cəmiyyətin inkişafının müəyyən pilləsində formalaşan insanların birliyi olub özündə bu cəmiyyətin siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni sferalarında könüllü yaranan qeyri-dövlət strukturlarını birləşdirir. İnkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyətində dövlətin funksiyaları ümumi inkişaf strategiyasının işlənməsinə yönəlmiş olur. Yəni cəmiyyətin sosial və iqtisadi inkişafının prioritetlərinin müəyyən edilməsi və əsaslandırılması; vətəndaşların ictimai faydalı fəaliyyətlərinin stimullaşdırılması və onların hüquqlarının, əmlaklarının və şəxsi ləyaqətlərinin qorunması; cəmiyyətin bütün sferalarının demokratikləşdirilməsi; sərhədlərin qorunması və daxili qayda-qanunun təmin olunması. Bu baxımda vətəndaş cəmiyyəti hakimiyyətin hər 3 qolu ilə əlaqəli şəkildə inkişaf etməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası
2. Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi
3. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsi
4. "Hesablama palatası haqqında" AR qanunu
5. "AR Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında" AR qanunu
6. "Milli Məclis deputatının statusu haqqında" AR-nın qanunu
7. "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 122-ci maddəsinə dəyişikliklər edilməsi haqqında" 1991-ci il 7 fevral tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu
8. "Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və ictimai-siyasi həyatını sabitləşdirmək sahəsində əlavə tədbirlər haqqına" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
9. Azərbaycan Respublikasının rayonlarında,şəhərlərində dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları haqqında Əsasnamə
10. "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında "AR qanunu
11. Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsi
12. "Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında"(24 dekabr 2002-ci il)AR Konstitusiya Qanunu
13. "Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında"(24 dekabr 2002-ci il)AR Konstitusiya Qanunu
14. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" AR qanunu
15. "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" AR qanunu
16. S.T.Qəndilov. Dövlət İdarəçilik nəzəriyyəsi. Bakı 2010.
17. İlqar Məmmədov. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi. Bakı 2005.
18. Fərhad Mehdiyev. İnzibati Hüquq. Bakı 2010.
19. Cəfərov İ. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhı. Bakı 2001.
20. V.V.Lazarev. Ümumi hüquq və dövlət nəzəriyyəsi. Bakı 2007.

21. Ranney Austin. Governing; "An Introduction to Political Science". Prebtice-Hall Inc. New Jersey 2003.
22. Vince Flynn. Separation of Power. United States 2001.
23. Schindler, Ronald. Montesquieu's Political Writing. November 19, 2012.
24. M.J.C.Vile. Constitutionalism and the separation of powers. United States 2004.
25. J.R.Milton. Locke, John (1632–1704)', Oxford Dictionary of National Biography. Oxford University Press 2004.
26. Montesquieu. The Spirit of the Laws, Book 11, Chapter 6, "Of the Constitution of England." Electronic Text Center. University of Virginia Library 2012.
27. Монтескье Ш. Избранные произведения. Москва 2005.
28. http://az.wikipedia.org/wiki/Hakimiyy%C9%99t_b%C3%B6lg%C3%BCs%C3%BC
29. <http://www.anl.az/down/meqale/ses/2011/sentyabr/199477.htm>
30. http://www.sulesy.org/aze/index.php?option=com_content&task=view&id=16
31. http://www.azerbaijan.az/portal/StatePower/General/generalInfo_a.html
32. <http://kayzen.az/tag/qanunvericilik/>
33. http://courts.gov.az/judicial_power/
34. <http://kayzen.az/blog/law/7844/m%C9%99hk%C9%99m%C9%99-hakimiyy%C9%99ti.html>
35. <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=71&id=1630>
36. http://www.azerbaijan.az/portal/StatePower/JudicialPower/judicialPower_a.html